

DR. PINTÉR-KERESZTES ILDIKÓ¹
**A NYÚJTOTT RITMUS TANÍTÁSÁNAK MEGKÖZELÍTÉSI
LEHETŐSÉGEI**

2. rész

A tanulmány első részében képet kaphattunk arról, hogy Tegzes György, Szabó Helga és Lassúné Ruskó Renáta hogyan jelenítik meg ének-zene tankönyveikben a nyújtott ritmus tudatosítását. Ehhez a szakmódszertani háttér ismertetése után az ének-zene tankönyvek áttekintése következett. Láthattuk a nyújtott ritmus tanításához felhasznált zenei anyagokat és tudatosításuk magyarázatát az egyes tankönyvekben. Jelen munka további ének-zene tankönyvek áttekintésével kezdődik.

Albertné Balogh Márta: *Negyedik daloskönyvem*

1. Nyújtott ritmust tartalmazó zenei anyagok

oldal	szerző, cím / kezdősor
16.	Sárga csikó (Szőnyi Erzsébet feldolgozása)
20.	A juhásznak jól van dolga (a 42. oldalon kottaolvasási gyakorlatként is megjelenik)
34.	Szép szakmári lányok, Isten veletek!
36.	Széles a Balaton vize
42.	Huszárgyerek, huszárgyerek szereti a táncot
44.	A pilisi hegy alatt
52.	Erkel Ferenc: Himnusz
53.	Szánt a babám, csireg csörög, sej, haj, a járom
56.	Ácintos, pácintos, tarka tulipános

A tankönyv az énekes anyagon kívül mindössze két ritmusgyakorlatban (44., 53. oldal) és az összefoglalás részben foglalkozik a nyújtott ritmussal. Ehhez kapcsolódóan meg kell említeni, hogy ehhez a kiadványhoz tartozik egy munkafüzet is, melyben különböző feladattípusok segítik a nyújtott ritmust gyakorlását a zenei írás, olvasás, alkotás és hangoztatás területén.

¹ Dr. Pintér-Keresztes Ildikó, Nyíregyházi Egyetem, Zenei Intézet, főiskolai docens

2. A ritmus tudatosítása

▲ Széles a Balaton vize

nyújtott ritmus

 1. Tanuljátok meg a *Széles a Balaton vize* kezdetű népdalt hallás után!

Tempo giusto

szó Aszófő (Veszprém megye)

1. Szé-les a Ba-la-ton vi-ze, kes - keny a híd raj - ta,
Ne menj ar - ra kis-an-gya-lom, mert le - e - sel ró - la!
Nem e - sem, nem e - sem én a Ba-la-ton vi - zé - be,
In - kább e - sem kis - an - gya - lom, vé - led sze - re - lem - be!

2. Mindenkin van kedvese, csak énnekem nincsen,
Elrabolta a Balaton az én kedves kincsem.
Megkérdezem tőle, há' vitte, melyik szélére?
Szeretómér' elmegyek én a világ végére!

2. Vizsgáljátok meg a dal sorainak számát, keressetek azonos vagy hasonló sorokat!

 3. Ismételjétek a *Szép szakmári lányok* kezdetű népdalt! Kísérjétek egyenletes nyolcadütésekkel! Figyeljétek meg, hogy a lányok szónál az első szótagra hányat koppantottok!

Szép szak-má-ri lá - nyok, Is-ten ve-le - tek!

A három nyolcadértékű nyújtott hang jele: = |.

A hozzá kapcsolódó egynyolcad ritmusértékkel együtt: |.

Az új ritmusképlet neve: nyújtott ritmus. A gyakorlóneve: tá-á-ám-ti.
A jele: |.

 4. Gyakoroljátok a nyújtott ritmus írását a munkafüzetben!

36

A tankönyv előző oldalán már található a megfigyelésre irányuló feladat:

„Énekeljétek el a dalt mérőütéssel, egyenletes járással! Az 1., a 2. és a 4. sorban is találtok olyan szavakat, szótagokat, melyeket nyújtottan, hosszabban énekeltek a negyedértékénél. Keressétek meg ezeket a helyeket! A 2. versszakot is kutassátok át!”

Ezt követően az *Áll egy ifjú nyírfa a réten* kezdetű dal ismétlése található a tankönyvben. A hozzá kapcsolódó feladat szintén a nyújtott ritmus tudatosítását készíti elő:

„Figyeljétek meg, hol énekeltek a negyednél nyújtottabb, hosszabb hangot! Kíséretként tapsoljátok az orosz népdalhoz egyenletes nyolcadokat! Figyeljétek meg, hogy a nyújtott szótagra hány nyolcadértéket tapsoltok!” A feladat

elvégzéséhez segítségként látható a dal betűkottás változata, természetesen a nyújtott ritmus kihagyásával.

Az egyenletes nyolcadütésekkel való kíséret Tegzes György megfigyeltetésére emlékeztet, habár a tankönyv nem hivatkozik az ő munkájára. A forrásjegyzékben a szerzőtől mindössze a *Hétfokú olvasógyakorlatok I-II.* című kiadvány jelenik meg.

A nyújtott ritmus tudatosítására a *Szép szakmári lányok, Isten veletek!* kezdetű népdalt felhasználva kerül sor a tankönyv 36. oldalán. A „lányok” szónál lévő kottaképnél esetleg lehetett volna egy nyolcadpárt és egy önálló nyolcadot kottázni, hogy az összes többi szótaggal azonos legyen a megjelenítés. A zöld háttérű ábra első sorában látható kottakép zeneileg úgy lett volna helyes, ha az első és a második, majd a második és a harmadik nyolcadot is összekötötte volna a szerző kötőívvel. Igaz az a megállapítás, hogy „*a három nyolcadértékű nyújtott hang jele*” egyenlő a pontozott negyeddel. Ám a pontozott negyed kifejezés nem jelenik meg (csak a kottakép). Helyette a „*nyújtott hang*” elnevezést olvashatjuk, mely kissé furcsán hangzik. A nyújtott ritmus esetében ez az új kifejezés mutat némi névrokonságot a ritmusképlet nevével, de az éles ritmusról ugyanez a szóhasználat már nem biztos, hogy segíteni fog. Inkább maradnék a ritmusképlet megnevezésénél (nyújtott ritmus) és annál, hogy egy pontozott negyedből és egy önálló nyolcadból áll. Nagyon helyesen meg is jelenik a ritmusképlet neve és a gyakorlónév kifejezés. Ám a „*tá-á-ám-ti*” szó valójában két negyed, egy pontot és egy önálló nyolcadot jelentene. Ebből a gyakorlónévből kiindulva nem lehet megállapítani, hogy az „*ám*” szótag milyen ritmusértéket jelöl.² Habár a tankönyv kimondottan esztétikus és nagyszerűen emeli ki a lényegét, a tartalmi mondanivaló nem teljes a leírás miatt. Esetleg meg lehetett volna említeni, hogy a ritmusképlet gyakorlóneve a *tám-ti*, melyben az „m” hangzóval a negyed után írt pontot érzékeltetjük, így különböztetve meg a negyed érték gyakorlónevétől.

² Ha az első két negyed egyben értelmezzük, akkor az „*ám*”-ot a *tá-á*-hoz kötjük, azaz egy félértékű hanghoz. Ebben az esetben az előtte álló hang értékének a felét jelöli, azaz negyed. Ez a negyed az előtte álló *tá-á*-val együtt három negyednyi hosszúságú hangot jelent, azaz pontozott félértéket. Ha így van, akkor viszont nem *tá-ám* lenne a gyakorlóneve, hanem *tá-á-á*.

A *Mit tanultatok a 4. osztályban?* feliratú 57. oldalon a ritmusképletek között megjelenik a nyújtott ritmus. Olvasható a jele, a neve, a hangoztatása. Sajnos ez utóbbinál a „*tá-ti*” leírás jelenik meg „*tám-ti*” helyett, továbbá lemarad az értéke.

Rápli Györgyi: *Ének-zene az általános iskola 4. osztálya számára*

1. Nyújtott ritmust tartalmazó zenei anyagok

oldal	szerző, cím / kezdősor
5.	Erkel Ferenc: Himnusz
13.	PásztoreMBER vígan él
27.	Falu végén este óra vígan áll a bál – lengyel népdal
47.	Kihajtottam én ludamat – az alkalmazkodó ritmus miatt a 4. versszakban
51.	A juhásznak jól van dolga
51.	Kolozsváros olyan város
52.	Szép szakmári lányok, Isten veletek
53.	Szánt a babám, csireg csörög, sej, haj, a járom
53.	Jaj, de szépen esik az eső
59.	Csillag Boris, tudom a nevedet
62.	Magyar tánc
65.	Szívünk rég idevár – orosz népdal, Donászy Magda verse
69.	Huszárgyerek, huszárgyerek, szereti a táncot
70.	Most szép lenni katonának
70.	Ez ki háza, ki háza

Az énekes anyagon kívül ritmusgyakorlatok is vannak a tankönyvben, melyek a gyakorlást segítik.³

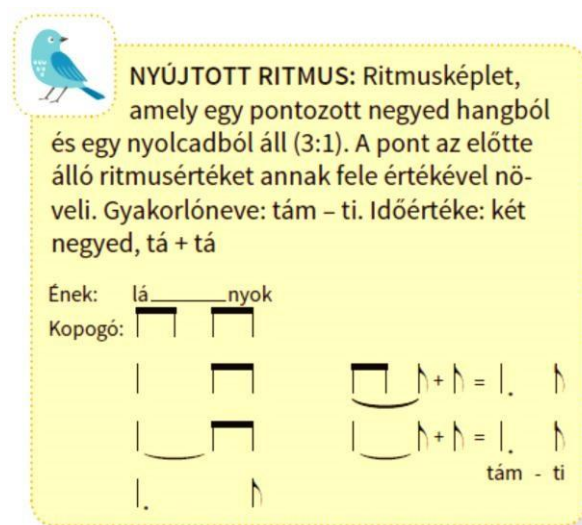
2. A ritmus tudatosítása

A nyújtott ritmus felirat bár megjelenik az 51. oldal tetején, a tankönyvszerző az itt található népdalokból (*A juhásznak jól van dolga; Kolozsváros olyan város*) nem a nyújtott ritmust emeli ki, hanem a szekvenciát. Ugyanakkor a második népdal alatt megjelenő feladatleírás az alábbi: „*Énekeljétek el a népdalokat (A juhásznak, Kolozsváros) ritmusnevekkkel, de a szekvenciás motívumokat szolmizálva! Figyeljétek meg a kezdősorok ritmikai azonosságát!*”.

Ha visszagondolunk az Osvay Károlyné-féle szakmódszertan-könyvben leírtakra, akkor a megfigyeltetés – tudatosítás – elsődleges rögzítés sorrendje juthat

eszünkbe. Ezzel a feladatleírással („*Figyeljétek meg a kezdősorok ritmikai azonosságát!*”) szerepet kaphat a tudatosítást megelőző megfigyeltetés, de az, hogy ez ritmusnevekkel történő énekléssel van kombinálva („*Énekeljétek el a népdalokat (A juhásznak, Kolozsváros) ritmusnevekkel...*”), már feltételezi, hogy megtörtént a tudatosítás. A feladat elméletileg megoldható, amennyiben korábban tudatosításra került az éles ritmus. Amennyiben nem, akkor a nyújtott ritmus tudatosítása után végezhető el az idézett feladat.

A tudatosításhoz a *Szép szakmári lányok, Isten veletek* kezdősorú népdalt használja fel a szerző.

NYÚJTOTT RITMUS: Ritmusképlet, amely egy pontozott negyed hangból és egy nyolcadból áll (3:1). A pont az előtte álló ritmusértéket annak fele értékével növeli. Gyakorlóneve: tám - ti. Időértéke: két negyed, tá + tá

Ének: lá...nyok
Kopogó: [rhythmic notation]

[rhythmic notation] + [rhythmic notation] = [rhythmic notation]
[rhythmic notation] + [rhythmic notation] = [rhythmic notation]
tám - ti

Látható, hogy megjelenik a ritmusképlet neve, az azt alkotó két ritmusérték megnevezése, a pont szerepének a leírása, a gyakorlónév és a ritmusképlet időértéke. A 3:1 arány megjelenítése matematikailag helyes, de zeneileg kevésbé szerencsés. Nélküle is könnyen, egyértelműen magyarázható el a ritmusképlet. A nyújtott ritmus azok közé a ritmusképletek közé tartozik, amelyekhez egyenletes negyedekkel hangoztatjuk a mérőt, azaz a későbbi alkalmazások, készségfejlesztések során a negyedekhez viszonyítjuk a hangoztatását. A megfigyeltetést, megértést valóban segíti a nyolcad értékekben való gondolkodás, de a 3:1 arány meglátásom szerint talán elhagyható lenne.

A „lányok” két szótagjának megfigyeltetése és az alatta megjelenített kottakép egyértelmű, logikus. Az ábra jobb alsó részében látható nyolcadpár-nyolcad összekötés nem hibátlan, mert a középső nyolcadértékhez egyik irányba sem

kapcsolódik kötőív. E tekintetben Albertné tankönyve juthat eszünkbe. Viszont a gyakorlónevet is tartalmazó ábra helyénvaló.

A tudatosítást követő *Ritmusgyakorló* az elsődleges rögzítés szerepét tölti be. Az új ritmusképletet változatos módon kombinálja a negyed- és nyolcadpár ritmusokkal, így többféle módon teszi lehetővé a nyújtott ritmus érzékelését.³

Ritmusgyakorló

Összegzés

Habár a tanulmány írásakor a Tegzes-féle tankönyvből a 2004-es kiadás állt a rendelkezésemre, meg kell jegyezni, hogy a tankönyv először 1984-ben, majd 1987-ben jelent meg. Feltételeztem, hogy a nyújtott ritmus tudatosítását illetően a kronológiai sorrend felállításához alapul vehetem az 1984-es kiadást, annál is inkább, mert a szerző által írt *Tanári kézikönyv* – melyben Tegzes már részletesen levezeti a nyújtott ritmus tanítását – első kiadása 1981-ben jelent meg. Korai munka a *Vázlatok a zenei írás-olvasás tanításához I.* is, mellyel a szerző Kodály Zoltán halálának 10. évfordulójára, 1977-re készült el. Érdekes megfigyelni, hogy az egyes tankönyvszerzők mennyiben építettek Tegzes György elképzeléseire, ötleteire.

A kronológiai sorrend felállítását követően összehasonlítottam a tankönyvek nyújtott ritmust tartalmazó dalanyagát. A könnyebb áttekinthetőséget az alábbi táblázat segíti, melyben csak azokat a zenei anyagokat tüntettem fel, amelyek más tankönyvben is megtalálhatók. A vastag betűs kiemeléssel a tudatosításhoz felhasznált népdalokat jelöltem. Albertné és Rápli könyve e tekintetben Tegzes munkáját veszi alapul.

³ Ezt megelőzően kétkezes ritmusgyakorlat már szerepelt a tankönyvben. A 8. oldalon található *Kétkezes kopogók* két kottasorba leírva többnyire egyszólamúságot szólaltattak meg, de már szoktatták a szemet az alsó szólam látványára a kottaszárak lefelé húzásával. Ezt fejlesztette tovább a 11. oldal *Kétkezes kopogó* gyakorlata, melyben egy kottasorban látható a két szólam, felfelé és lefelé húzott kottaszárakkal.

Nyújtott ritmust tartalmazó zenei anyagok a vizsgált tankönyvekben

Tegzes, 1987	Szabó, 2016 (átdolgozás)	Lassúné, 2014	Albertné, 2016	Rápli, 2022
Himnusz		✓	✓	✓
Kossuth Lajos	✓(Bárdos feld.)			
Télapóhoz				✓
Szép szakmári			Szép szakmári	Szép szakmári
Huszárgyerek			✓	✓
Szánt a babám	✓	✓	✓	✓
Jaj, de szépen				✓
	✓	Kolozsváros		✓
	✓	A juhásznak	✓	✓
	✓	Hayes: Karácsony		
		Magyar tánc		✓
	✓	Áll egy ifjú		
	✓			Falu végén
	✓ (Szőnyi feld.)			Most szép lenni

Tegzes könyvének dalanyagából a legtöbbet Rápli könyvében találjuk. Érdekes, hogy annak ellenére, hogy Lassúné a felhasznált források között hivatkozik Tegzes György *Tanári kézikönyvére*, mégsem ugyanazt a népdalt használja fel a nyújtott ritmus tudatosítására. Sőt, a Tegzes által végigvezetett gondolatmenet alapjául szolgáló népdal, a *Szép szakmári lányok...* meg sem jelenik Lassúné dalanyagai között. Öt-öt zenei anyag esetében láthatunk egyezést Albertné és Rápli, Lassúné és Rápli, illetve Szabó és Rápli könyve között. Az egyetlen népdal, amely mindegyik tankönyvben megtalálható, a *Szánt a babám...* kezdetű. Népszerűnek mondható még az *A juhásznak jól van dolga...*, a *Szép szakmári lányok, Isten veletek...*, a *Huszárgyerek, huszárgyerek, szereti a táncot...* és a *Kolozsváros olyan város...* kezdetű népdal.

Az alábbi táblázat segít összehasonlítani az egyes tankönyvek tartalmát a nyújtott ritmus megfigyeltetését és tudatosítását illetően. A táblázat első oszlopában olvashatók a Tegzes György által megjelenített feladatok, magyarázatok. Ebből

kiindulva vizsgáltam meg a többi ének-zene tankönyvet. A könnyebb beazonosíthatóság érdekében újból láthatjuk Tegzes könyvének korábban már idézett oldalát.

A nyújtott ritmus

Énekeljük a *Szép szakmári lányok* kezdetű dalt!
Figyeljük meg azokat a szavakat, ahol elnyújtottuk az éneket! Pl. lá-nyok.
Lassú tempóban tapsoljuk az 1. és a 2. sor ritmusát!

A csoport $\frac{2}{4}$ • = kopogás

B csoport $\frac{2}{4}$ x = ének + ingataps

Szép szak - má - ri lá - (á) - nyok

Azt a ritmust, amely a negyedhez kötött nyolcadból és még egy nyolcadból () áll, együttesen **nyújtott ritmus**nak nevezzük.

Első hangja három nyolcad hosszúságú.

Időértéke: $\frac{2}{4}$ () . Gyakorló neve: TÁM-ti.

Többféle módon írhatjuk: a) ||

b) ||

de leggyakrabban így írjuk: c) ||

TÁ _____ M-ti
lá _____ nyok

A negyedhez kötött nyolcadot ponttal helyettesítettük.

A pont az előtte álló kottát annak fele értékével növeli.

Zenehallgatás
Kodály Zoltán: *Szonáta csellóra és zongorára*

Tegzes	Szabó	Lassúné	Albertné	Rápli
nyolcadok hangoztatása		✓	✓	
énekhez dalritmus tapsolása				
negyedhez kötött nyolcad és egy nyolcad		✓	✓	pontozott negyedhang és egy nyolcad
nyújtott ritmus		✓	✓	✓
időérték		✓		✓
gyakorlónév		✓	✓	✓
kottázások		✓	✓	✓
a pont szerepe	✓	✓		✓

A Tegzes György által leírtakat a leghívebben Lassúné követi. Az ő munkájával kapcsolatban kijelenthető, hogy Tegzes szellemi örökségének továbbvitele szinte maradéktalanul megvalósul. Mindössze a dalrészlet éneklésével egyidejű dalritmus-hangoztatás marad el. Hasonlóképpen jár el Rápli is. Érdekes megfigyelni, hogy ő az elméleti tudnivalókra fektet nagyobb hangsúlyt. Talán emiatt maradtak el a gyakorlati feladatok, melyek a megfigyeltetésre irányuló instrukciók lehettek volna. Magyarázata alapos, és megjegyzendő, hogy ő az egyetlen tankönyvszerző, akinél a nyújtott ritmus időértéke helyesen jelenik meg („két negyed, tá + tá”), azaz nem az ütemmutatót használja illusztrációként. A *pontozott negyedhang* és a *nyolcad* kifejezés megjelenítése fontos („*egy pontozott negyednegyed*

hangból és egy nyolcadból áll”), mely Tegzesnél viszont nem volt olvasható. Albertné munkájában szerepet kap a nyolcadok hangoztatása, mely a megfigyeltetést segíti. Viszont nem esik szó a pont szerepéről és a ritmusképlet időértékéről. Szabó eredeti és átdolgozott könyve sem a megfigyeltetést, sem a tudatosítást nem tartalmazza.

Hivatkozások Tegzes Györgyre

Tegzes a tankönyvében saját munkájára, a *Vázlatok a zenei írás-olvasás tanításához I-III.* sorozatra hivatkozik. Semmilyen más olyan szakirodalmat nem jelenít meg, amely forrásként szolgálhatott volna számára a nyújtott ritmus tudatosításához. Szabó a forrásjegyzékben csupán a tankönyvében felhasznált népdalok forrásait adta meg. Lassúné felhasznált irodalmi között megtalálható Tegzes György *Tanári kézikönyv az ének-zene tanításához az általános iskola 4. osztályában* című könyv. Ez egyértelműen magyarázza a két tankönyv közötti azonosságokat. Albertné tankönyvében Tegzes Györgytől csak a *Hétfokú olvasógyakorlatok I-II.* jelenik meg, mégis sok tekintetben emlékeztetnek a feladatai, illusztrációi Tegzes gondolkodásmódjára. Rápli forrásjegyzékében a felhasznált szakirodalmak között Tegzestől szintén csak a *Hétfokú olvasógyakorlatok I-II.* jelenik meg, viszont a kottajegyzékben szerepel az *Énekzene. Általános iskola 4.* című kiadvány is. Valószínűsíthető, hogy a nyújtott ritmus megfigyeltetéséhez és tudatosításához ötleteket kapott belőle a szerző.

Befejezés

Vizsgálódásaim alapján megfogalmazódott bennem, hogy mindent egybevetve Tegzes György munkája a legalaposabb, legsokoldalúbb, legközérhetőbb. Többféle, egymásra épülő feladattal segíti a megfigyeltetést, a ritmusértékek pontos megnevezésével és kottaképével segíti a tudatosítást, és többféle lejegyzésmóddal készíti elő a ritmusképlet kottázását. Mindezeket túl a kronológia is segítette eldönteni számomra, hogy az ő munkáját tekintsem kiindulópontnak, és ahhoz viszonyítsam a későbbi tankönyvszerzők által leírtakat. Úgy vélem, hogy az általa kidolgozott lépések logikusak, könnyen érthetőek, ezért mindenképpen szerencsés lenne, ha a jövőben íródó ének-zene tankönyvek továbbörökítenék gondolatait.

Felhasznált források:

Albertné Balogh Márta: *Munkafüzet a Negyedik daloskönyvemhez*. Eszterházy Károly Egyetem (Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet), 2016

Albertné Balogh Márta: *Negyedik daloskönyvem 4. tankönyv a 4. évfolyam számára*. Eszterházy Károly Egyetem (Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet), 2016

Lassúné Ruskó Renáta: *Ének-zene Munkatankönyv negyedik osztályosoknak*. Tizedik, változatlan kiadás, Mozaik Kiadó, Szeged, 2014

Osvay Károlyné: *Az ének-zene tanítás módszertana*. Krúdy Könyvkiadó és Nyomda, Nyíregyháza, 2007

Rápli Györgyi: *Ének-zene az általános iskola 4. osztálya számára*. Oktatási Hivatal, 2022

Szabó Helga: *Énekeskönyv az általános iskola ének-zene tagozatos 2. osztálya számára*. Oktatási Hivatal (Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó Zrt.), 2014

Szabó Helga: *Ének-zene. Emelt szintű tankönyv az általános iskola 3. osztálya számára*. Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., Budapest, 1993

Szabó Helga: *Ének-zene. Emelt szintű tankönyv az általános iskola 3. osztálya számára*. Oktatási Hivatal (Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet), 2016

Szabó Helga: *Ének-zene. Emelt szintű tankönyv az általános iskola 4. osztálya számára.* Oktatási Hivatal (Eszterházy Károly Egyetem), 2017

Tegzes György: *Ének-zene az általános iskola 4. osztálya számára.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2004

Tegzes György: *Tanári kézikönyv az ének-zene tanításához az általános iskola 4. osztályában.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1985

Tegzes György: *Vázlatok a zenei írás-olvasás tanításához I.* Budapest, Országos Pedagógiai Intézet Pedagógus Továbbképzés Könyvtára, 1978

FÜGGELÉK:

DR. PINTÉR -KERESZTES ILDIKÓ A NYUJTÓTT RITMUS
TANÍTÁSÁNAK MEGKÖZELÍTÉSI LEHETŐSÉGEI C.
TANULMÁNYÁNAK 1. RÉSZÉ ITT OLVASHATÓ:

[Dr. Pintér-Keresztes Ildikó: A nyújtott ritmus tanításának megközelítési lehetőségei, 1.](#)

(Parlando 2025/5.)